NAČELO PROPORCIONALNOSTI KAO TEMELJNO NAČELO GRAĐANSKOG PROCESNOG PRAVA

*Prof. dr. sc. Aleš Galič**

UDK 340.114:: 347.91
https://doi.org/10.30925/zpfsr.47.2.4
Ur.: 24. travnja 2026.
Pr.: 1. lipnja 2026.
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Načelo proporcionalnosti postaje sve važnije načelo građanskog sudskog postupka. U Sloveniji se, međutim, taj pojam često tumači preusko, isključivo kroz prizmu rješavanja sukoba suprotstavljenih ljudskih prava dviju stranaka konkretnog postupka. U suvremenim pravnim sustavima građanskog postupka načelo proporcionalnosti shvaća se u širem smislu. Prije svega, naglašava se da sudski postupci moraju biti proporcionalni značaju, vrijednosti i složenosti predmeta. Taj zahtjev nije ograničen na usklađivanje prava stranaka u postupku, već odražava i širi društveni interes za učinkovitim funkcioniranjem sudstva i pravnog sustava u cjelini. Međutim, taj širi interes, kao element proporcionalnosti, ne bi se trebao svoditi na brigu o pravednoj raspodjeli sudskih resursa među predmetima. Važna dimenzija proporcionalnosti, utemeljena na toj društvenoj perspektivi, jest utjecaj presuda na buduće ponašanje adresata norme, odnosno njihov učinak na promjenu ponašanja. Načelo proporcionalnosti stoga podrazumijeva postizanje odgovarajuće ravnoteže između suprotstavljenih ciljeva, uključujući materijalnu ispravnost presude, pravodobnost postupka i učinkovitu uporabu sudskih resursa. Pravilno shvaćeno u građanskom postupnom pravu, ono zahtijeva uravnoteživanje procesnih prava stranaka, procesne učinkovitosti, razborite raspodjele sudskih resursa i šireg društvenog utjecaja sudskih odluka u smislu njihova učinka na promjenu ponašanja. Pri vaganju tih suprotstavljenih vrijednosti potrebno je također uzeti u obzir individualnu slobodu i odgovarajuću odgovornost za vlastite odluke. Shvaćeno na taj način, načelo proporcionalnosti treba prepoznati kao jedno od temeljnih načela građanskog procesnog prava te kao vodilju zakonodavcu pri njegovu oblikovanju i sudovima pri odlučivanju u građanskim sporovima.

***Ključne riječi**: načelo proporcionalnosti; građanski postupak; sukob prava; učinkovit pristup sudu; promjena ponašanja.*

* Dr. sc., Aleš Galič, redoviti profesor, Sveučilište u Ljubljani, Pravni fakultet, Slovenija; Ales.galic@pf.uni-lj.si. ORCID: https://orcid.org/0009-0000-2762-0048.

©2026 Autor(i) i nakladnik. Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu pod uvjetima licencije CC BY-NC-ND 4.0.

1. UVOD

Tradicionalni udžbenici i sustavi građanskog procesnog prava u Sloveniji obično uključuju poglavlja o temeljnim načelima. Međutim, načelo proporcionalnosti nije među njima – štoviše, nije uključeno ni među odredbe Zakona o parničnom postupku (u daljnjem tekstu: ZPP) koje se odnose na temeljna načela.[1] Ipak, diljem svijeta sve je više prihvaćeno stajalište da načelo proporcionalnosti mora služiti kao vodilja zakonodavcu pri uređivanju građanskog procesnog prava, kao i sudovima pri odlučivanju u građanskim predmetima. U stvarnosti to nije ništa novo. Uređenje građanskog postupka oduvijek je moralo postići odgovarajuću ravnotežu između često sukobljenih prava i interesa stranaka, kao i između interesa stranaka, s jedne strane, te interesa pravnog poretka i učinkovitog funkcioniranja pravosuđa, s druge strane. Pronalaženje odgovarajuće ravnoteže obično se odnosi na napetost između prava na pristup sudu u razumnom roku i prava na saslušanje (primjerice, u pogledu prekluzija za zakašnjelo podnošenje činjenica i dokaza ili u pogledu (ne)dopustivosti dokaza) ili između cilja ograničavanja troškova (što je također sastavni dio prava na učinkovit pristup sudu) i prava na žalbu.

Značaj načela proporcionalnosti u građanskom procesnom pravu sve je veći, baš kao što raste i značaj sudske prakse Ustavnog suda i Europskog suda za ljudska prava (u daljnjem tekstu: ESLJP) u građanskim postupcima. To je posljedica „konstitucionalizacije" građanskog postupka. Brojni tradicionalni procesni instituti (kao što su pravo na tužbu, pravo na saslušanje, načelo jednakosti oružja te neovisnost i nepristranost suda) sada su uzdignuti na razinu ustavnih prava. Međutim, utjecaj ustavne konstitucionalizacije djeluje i u suprotnom smjeru, tako da određena temeljna načela ustavnog prava, uključujući načelo proporcionalnosti, danas služe kao smjernice za uređenje i tumačenje zakonskih normi građanskog procesnog prava. U Sloveniji se načelo proporcionalnosti u građanskim postupcima naglašava posljednjih nekoliko desetljeća – kako u pravnoj literaturi[2], tako i u (ustavno)sudskoj praksi.[3] To se prvenstveno dogodilo u kontekstu sukoba temeljnih prava stranaka u postupku (primjerice, prava na saslušanje i prava na suđenje u razumnom roku). U tom je smislu riječ o ustavnom načelu proporcionalnosti, koje je povezano s tzv. strogim testom

1 Zakon o građanskom postupku, Službeni list Republike Slovenije, br. 27/98. i sl. Nedavnim izmjenama ZPP-a načelo proporcionalnosti izričito je uključeno u zakon na nekoliko mjesta, primjerice u pogledu proporcionalnosti uplitanja u obvezu otkrivanja poslovnih tajni (čl. 219.b) i proporcionalnosti opsega otkrivanja dokumenata (čl. 332.c), ali ne kao temeljno načelo za cijeli postupak.

2 Vidi primjerice: Dragica Wedam Lukić, „Načelo sorazmernosti kot kriterij ustavnosodne presoje", *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani* 68 (2008): 275.

3 Ustavni sud Republike Slovenije, U-I-164/09 od 4. veljače 2010. (procjena dopuštenosti sankcija za nepolaganje ročišta, sukob između prava na saslušanje i prava na učinkovitu sudsku zaštitu u razumnom roku); Ustavni sud Republike Slovenije, Up-2443/08 od 7. listopada 2009. (procjena dopuštenosti pravila o prekluzijama za prekasno iznošenje novih činjenica i dokaza, u sukobu između načela koncentracije i ubrzanja postupka te cilja donošenja sadržajno pravilne odluke); Ustavni sud Republike Slovenije, Up-472/02 od 7. listopada 2004. (dopustivost nezakonito pribavljenih dokaza u građanskom postupku, u sukobu prava na dokaz kao dijela prava na saslušanje protiv prava na privatnost).

proporcionalnosti. To znači da je ograničenje ljudskog prava dozvoljeno ako ono, kao prvo, teži ustavno dopuštenom cilju, nakon čega se moraju procijeniti sljedeći elementi: 1.) prikladnost, tj. je li dotična povreda prikladna za postizanje cilja kojem se teži, 2.) nužnost, tj. može li se isti cilj postići jednako učinkovito primjenom manje restriktivnog sredstva, 3.) proporcionalnost *stricto sensu*, tj. jesu li suprotstavljeni interesi stranaka primjereno uravnoteženi.[4] Izvorno se taj test ustavnog prava primjenjivao kako bi se ograničila javna intervencija u individualnu sferu, tj. kako bi se uskladio mogući sukob između ljudskih prava i javnog interesa. Međutim, ista se ideja postupno proširila tako da se počela primjenjivati i na sukobe između temeljnih prava dviju privatnih osoba.[5] U novije vrijeme, međutim, slovenski sudovi pri rješavanju sukoba između jednako snažnih prava uključenih osoba povremeno koriste koncept praktične konkordancije[6] umjesto testa proporcionalnosti (koji bi se i dalje primjenjivao samo na uplitanje u ljudska prava radi zaštite javnog interesa).[7] Rasprava o praktičnoj konkordanciji izišla bi izvan okvira ovoga rada. U stvarnosti to čak nije ni potrebno. Kako navodi sam Ustavni sud, primjena jedne ili druge metode ne dovodi do praktično uočljivih razlika.[8] Suština i testa proporcionalnosti i doktrine praktične konkordancije jest traženje ravnoteže kako ostvarivanje prava jedne strane ne bi dovelo do pretjeranog ograničavanja prava druge strane.

Načelo proporcionalnosti prepoznaje se kao jedno od temeljnih načela građanskog postupka u brojnim nacionalnim pravnim sustavima, kao i u pokušajima unifikacije građanskog postupovnog prava na nadnacionalnoj razini. Međutim, za razliku od slovenskog pristupa, ovdje se ne radi isključivo o proporcionalnosti u smislu ustavnog načela usmjerenog na rješavanje sukoba između suprotstavljenih prava dviju stranaka u građanskom postupku. Načelo proporcionalnosti primjenjuje se i na niz drugih aspekata, ponajprije na odnos između objektivne važnosti predmeta i ljudskih, financijskih i vremenskih resursa koje država mora angažirati radi njegova rješavanja.[9] Istodobno, pri traženju odgovarajućeg omjera ne smije se zanemariti učinak pravne norme ili njezine primjene u pojedinom slučaju – ne samo na položaj

4 Vidi primjerice odluku Ustavnog suda Republike Slovenije, Up-2443/08-22 od 7. listopada 2009. (primjena testa proporcionalnosti za procjenu dopuštenosti regulacije prekluzije u građanskom postupku, odmjeravanje povrede prava na saslušanje protiv prava na suđenje bez neprimjerene odgode i koncentracije postupka).

5 Sergio Cruz Arenhart i Gustavo Osna, „Complexity, Proportionality and the Pan-Procedural Approach: Some Bases of Contemporary Civil Litigation“, *International Journal of Procedural Law* 4, br. 2 (2014): 191.

6 Ustavni sud Republike Slovenije, Up-94/23-8 od 3. lipnja 2024. Za stariju sudsku praksu vidi Jan Zobec, „Praktična konkordanca v ustavnosodni presoji“, *Dignitas*, br. 49-50 (2011): 34 i dalje.

7 Ustavni sud Republike Slovenije, Up-94/23 od 22. siječnja 2025. (odmjeravanje prava na privatno vlasništvo s pravom na sudsku zaštitu pri provedbi presude na nekretnini koja je dužnikovo prebivalište).

8 Ustavni sud Republike Slovenije, Up-94/23 od 22. siječnja 2025., u kojem se navodi da „razlike između ova dva testa su više doktrinalne nego materijalne“.

9 Remo Caponi, „Il Principio di Proporzionalitt nella Giustizia Civile: Prime Note Sistematiche“, *Rivista Trimestrale di Diritto e Procedura Civile* 65, br. 2 (2011): 389 i dalje, Arenhart i Osna, „Complexity“, 191 i dalje.

stranaka u postupku nego i na sudski sustav u cjelini. Ta će se pitanja detaljnije razmotriti u nastavku rada.

2. PROPORCIONALNOST IZMEĐU CILJA DONOŠENJA SADRŽAJNO PRAVILNE PRESUDE TE VREMENA I TROŠKOVA POTREBNIH ZA NJEZINO POSTIZANJE

Proporcionalnost se snažno naglašava u suvremenom razvoju građanskog postupka diljem svijeta. To uključuje ne samo procjenu iz perspektive suprotstavljenih prava i interesa dviju stranaka u određenom slučaju već i procjenu iz perspektive pravnog poretka i funkcioniranja sudstva u cjelini. Jednostavno rečeno, moraju se uzeti u obzir i interesi svih onih koji „čekaju svoj red". Obrazloženje ELI-UNIDROIT modela europskih pravila građanskog postupka naglašava u uvodu da je u dvadeset i prvom stoljeću načelo proporcionalnosti postalo sve važnije načelo u građanskim postupcima u Europi.[10] Time se upućuje na nedavne trendove u razvoju engleskog, francuskog, njemačkog i norveškog prava.[11] U skladu s čl. 5. tih pravila, sud mora osigurati da je postupak rješavanja spora proporcionalan. Pri procjeni je li postupak proporcionalan sud mora uzeti u obzir prirodu, značaj i složenost pojedinog slučaja, kao i potrebu ispunjavanja svoje opće dužnosti upravljanja postupkom, uz dužno poštovanje pravilne provedbe pravde. Proporcionalnost se posebno naglašava, primjerice, u vezi sa sankcijama (čl. 7. i 28.), troškovima (čl. 8.) i izvođenjem dokaza (čl. 102.).

Engleska pravila građanskog postupka (u daljnjem tekstu: CPR) naglašavaju načelo proporcionalnosti kao prevladavajući cilj koji usmjerava tumačenje i primjenu svih drugih procesnih pravila. Temeljni cilj CPR-a jest osigurati da se predmeti rješavaju proporcionalno (u odnosu na vrijednost spora, važnost i složenost predmeta te financijsko stanje svake stranke), brzo i pravedno. Predmetima treba dodijeliti odgovarajući dio sudskih resursa, uzimajući u obzir potrebu raspodjele resursa i na druge predmete. Taj okvir uspostavlja tzv. trodimenzionalni koncept pravde, u kojem su učinkovitost i pravovremenost jednako važni kao i ispravnost ishoda.[12] „Pravda" nije „jednodimenzionalni" sinonim za ispravnost presude u materijalnom smislu („materijalna istina"). Proporcionalna pravda mora težiti odgovarajućoj ravnoteži među tim trima aspektima.[13] Slično tome, čl. 1. norveškog Zakona o građanskom postupku (*Tvisteloven*) definira svrhu Zakona kao osiguranje pravednog, učinkovitog i proporcionalnog postupka te naglašava da postupak i povezani troškovi moraju biti razumno proporcionalni važnosti predmeta. Treba uzeti u obzir i interes stranaka za ostvarivanje njihovih prava i rješavanje građanskih sporova, kao i interes

10 ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2021, pristup 20. travnja 2026., https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf, objašnjenje čl. 1.

11 ELI/UNIDROIT Model, komentar na čl. 5.

12 John Sorabji, *English Civil Justice after the Woolf and Jackson Reforms: A Critical Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014.), 101.

13 Sorabji, *English Civil Justice*.

društva za poštovanje i razjašnjavanje pravnih pravila. Načelo proporcionalnosti u korištenju sudskih resursa dodatno je naglašeno u vezi s pravnim sredstvima (čl. 13-8). Štoviše, opseg i način prikupljanja dokaza moraju biti razumno proporcionalni važnosti i vrijednosti predmeta, a sud može ograničiti prikupljanje dokaza ako je ono neproporcionalno (čl. 21-8). Svrha parničnog postupka mora uskladiti težnju za (materijalno) ispravnim ishodom s brzinom postupka i proporcionalnim korištenjem resursa.[14]

Kao što objašnjava Zuckerman, bilo bi apsurdno tvrditi da imamo pravo na najbolje moguće sudsko postupanje bez obzira na troškove ako, s druge strane, nužno prihvaćamo da nemamo učinkovito pravo na neograničene, najbolje moguće zdravstvene ili javne prijevozne usluge.[15] Prema tome, jednako bi bilo apsurdno tvrditi da ispravnost ishoda postupka (u drugoj terminologiji: materijalna pravda) nema nikakvog značaja.[16] Prepoznajući važnost donošenja pravde po zaslugama, a istovremeno uvažavajući činjenicu da resursi (financijski, ljudski i vremenski) koje država, kao i pojedinci, mogu dodijeliti funkcioniranju pravosudnog sustava nisu neograničeni, potrebno je pronaći proporcionalno rješenje.

U Sloveniji, međutim, navedena ideja proporcionalnosti nije istinski prihvaćena. Naprotiv, i dalje opstaje „mentalitet disproporcionalnosti". Još je 1957. godine jedan autor iz tadašnjeg južnog dijela Jugoslavije napisao da je „za razliku od buržoazne države, socijalistička država duboko je zainteresirana za utvrđivanje istinitih činjenica u svakom pojedinačnom postupku, bez obzira na to koliko se spor mogao činiti neznatnim i nevažnim".[17] Na prvi pogled, to može izgledati kao relikt nekog drugog vremena i drugog prostora. Međutim, takav je način razmišljanja itekako živ. Dovoljno je prisjetiti se oštrih kritika bilo kakvog ograničenja pristupa trećoj instanci (Vrhovnom sudu), pa čak i četvrtoj instanci (Ustavnom sudu), kao i kritika sustava prekluzije iznošenja novih činjenica i dokaza.[18] Često se susreću tvrdnje, koje publika često odobrava, da proceduralna ograničenja ne znače ništa više nego „sredstva kojim se suci lako rješavaju posla". Slično tome, mogu se pronaći kategorične tvrdnje da „postupak koji isključuje ili ograničava utvrđivanje materijalne istine predstavlja korak unatrag i ne zadovoljava moderne standarde"[19], da „sve procesne prepreke koje ne služe utvrđivanju materijalne istine predstavljaju regresiju, a ne napredak"[20] te kritike prema kojima „sve se više nameće stajalište da

14 Anna Nylund, „The Structure of Civil Proceedings – Convergence Through the Main Hearing Model?", *Civil Procedure Review* 9, br. 2 (2018): 24.

15 Adrian Zuckerman, „The Challenge of Civil Justice Reform: Effective Court Management of Litigation", *City University of Hong Kong Law Review* 1, br. 1 (2009): 54.

16 Zuckerman, „The Challenge of Civil Justice Reform".

17 Samuel Kamhi, *Građanski sudski postupak* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1957.), 22.

18 Za sličan nalaz u vezi s odbojnošću prema ideji proporcionalnosti za Hrvatsku (i bivše komunističke zemlje jugoistočne Europe općenito vidi: Alan Uzelac, „Evidence and the Principle of Proportionality. How to Get Rid of Expensive and Time-Consuming Evidence", u: *Evidence in Contemporary Civil Procedure*, ur. Remco van Rhee i Alan Uzelac (Antwerpen: Intersentia, 2015.), 20.

19 Luigi Varanelli, „Sodišče in ocenjevanje dokazov v pravdnem postopku", *Pravna praksa* 31, br. 2 (2012): 6.

20 Marta Jelačin, „Novela ZPP-D, njene skrite pasti in pravne praznine", *Pravna praksa* 27, br. 25

stranka može izgubiti postupak samo zato što nije iskazala dovoljnu marljivost i nije na vrijeme iznijela činjenice i dokaze u prilog svoje tvrdnje".[21]

Lako je zauzeti, kao što to čine posljednja tri navedena autora, navodno jedino „prazno mjesto" zagovornika ljudskih prava, dok se pritom suprotna stajališta u suštini u biti odbacuju kao mizantropska. Međutim, za autora ovoga rada – kao i za prethodno spomenute strane autore koji procjenjuju suvremene trendove u građanskom postupku – cilj donošenja sadržajno pravilne odluke u korist stvarnog nositelja prava u materijalnopravnom odnosu također je iznimno važan. Međutim, treba uzeti u obzir da postupovni sustav bez ikakvih vremenskih ograničenja za iznošenje činjenica i dokaza, premda naizgled pogoduje cilju donošenja materijalno pravedne odluke, u stvarnosti ne dovodi nužno do takvog ishoda. Naprotiv, takav sustav dovodi do postupaka koji su sve više lišeni usmjerenosti na bit spora, a sve više opterećeni brojnim odgodama ročišta.[22] Kasno podnošenje novih argumenata često će zahtijevati odgodu ročišta kako bi se osiguralo učinkovito i jednako pravo druge strane na saslušanje. To ujedno pogoduje taktikama zasjede (iznenađivanje suprotne strane podneskom dostavljenim neposredno prije ili tijekom ročišta, računajući na činjenicu da ona, ako se ne odobri odgoda, neće moći odmah dati detaljan i sveobuhvatan odgovor) i taktikama odugovlačenja te učvršćuje naviku dolaska na ročište nepripremljenih, kako sudaca tako i odvjetnika. Doista je teško razumjeti logiku prema kojoj bi zahtjev za savjesnim obavljanjem bilo kojeg postupovnog djelovanja bio štetan za sadržajnu kvalitetu sudskog odlučivanja. Procesni zahtjevi usmjereni na „aktiviranje stranaka" (zapravo njihovih odvjetnika) ne služe primarno kao sankcija – njihova je svrha osigurati ostvarenje načela suradnje svih sudionika u postupku, upravo radi postizanja kvalitetnije i materijalno utemeljene pravde u odnosu na bit spora.

Međutim, cilj savjesne pripreme i procesne suradnje ne može ostati samo na deklarativnoj razini jer bi u protivnom ostao mrtvo slovo na papiru. Jednako tako, ostaje mrtvo slovo na papiru ako sudovi ne osiguraju dosljednu primjenu procesnih zahtjeva, uključujući i primjenu propisanih sankcija.[23] Pravila o prekluziji iznošenja novih činjenica i dokaza nisu u zakonu primarno da bi se kršila. Ona postoje kako bi se poštovala. Međutim, ako se ta pravila dosljedno poštuju, priprema svih stranaka u postupku i ispitivanje merituma predmeta bit će kvalitetnija, sporna razmjena mišljenja na ravnopravnoj osnovi bit će veća, a vjerojatnost postizanja nagodbi povećat će se jer će svaka stranka moći realnije procijeniti snagu ili slabost vlastitog položaja. Time dolazimo do sljedećeg – u Sloveniji gotovo potpuno zanemarenog – aspekta načela proporcionalnosti u građanskom postupku, a to je učinak sudskih

(2008): 10.

21 Dragica Wedam Lukić, „Profesor Stojan Cigoj in civilno procesno pravo", u: *Stojan Cigoj 1920−1989. Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 20-letnici smrti*, ur. Marijan Pavčnik (Ljubljana: SAZU, 2009.), 63.

22 Za sličan nalaz vidi također Suzanne Chiodo, „Taking Proportionality Seriously: A Countercultural Approach", *Western Journal of Legal Studies* 16, br. 1 (2025): 21.

23 John Sorabji, „Procedural Proportionality and Flexibility in England and Brazil", u: *Cooperação Internacional,* ur. Hermes Zaneti i Marco Antonio Rodrigues (Salvador: Editora ius podium, 2019.), 588.

odluka na buduće ponašanje adresata pravnih normi.

3. PROPORCIONALNOST I PROMJENA PONAŠANJA KAO JEDAN OD ŽELJENIH UČINAKA SUDSKIH ODLUKA

Prethodna rasprava pokazuje globalni trend prema priznavanju činjenice da načelo proporcionalnosti mora uzimati u obzir ne samo položaj stranaka u pojedinačnom predmetu nego i ono što je u pitanju za građanski pravosudni sustav u cjelini. Do danas se, međutim, ta „sustavna proporcionalnost" uglavnom shvaćala u smislu pravedne raspodjele sudskih resursa i sprječavanja štete za druge (potencijalne) stranke u sustavu.[24] Prema mišljenju autora, međutim, ono što je u pitanju za građanski pravosudni sustav – i za društvo u cjelini – u vođenju i odlučivanju pojedinačnih predmeta nadilazi razmatranja učinkovitog korištenja vremena i resursa. Ta šira perspektiva postaje očita čim se prizna da građanski postupci nisu samo sredstvo za rješavanje sporova i provedbu privatnih prava. Oni također služe izrazito javnoj funkciji: kao instrumenti društvene regulacije potiču, usmjeravaju i ponekad preoblikuju ponašanje, kako stranaka pred sudom tako i društva u cjelini (promjena ponašanja, engl. *behaviour modification*). Presuda šalje poruku o tome kakvo ponašanje očekujemo (ili barem želimo poticati) kod adresata pravnih normi u budućnosti.[25] Ne radi se o pitanju „precedentskog učinka" u smislu „stvaranja pravnog pravila", već o pitanju kako ljudi koji čitaju zakone i presude – kao racionalni pojedinci – reagiraju ili prilagođavaju svoje ponašanje. Stoga sudac, primjenjujući načelo proporcionalnosti, mora razmotriti kakve će posljedice njegova odluka u određenom slučaju imati za cjelokupan sustav sudske zaštite.[26] U traženju odgovarajuće ravnoteže sudac (a ranije i zakonodavac) mora, s jedne strane, uzeti u obzir učinak presude na određenu stranu u postupku, a s druge strane učinak promjene ponašanja koji će odluka izazvati svojom porukom o (ne)prihvatljivom ponašanju.

To se prije svega mora uzeti u obzir pri primjeni sankcija i rokova (primjerice pravila o prekluzijama za prekasno iznošenje novih činjenica i dokaza). Iz perspektive stranke u određenom pojedinačnom slučaju, prekluzija činjenica i dokaza može se činiti vrlo strogo i na prvi pogled nerazmjerno. Međutim, uzme li se u obzir svrha tih pravila i njihov pozitivan učinak na buduće ponašanje stranaka (diligentna priprema, pristup „otkrivanja svih karata" i sprječavanje iznenađenja i „parničenja iz zasjede" te izbjegavanje odgoda ročišta), njihovi učinci mogu biti izrazito pozitivni.[27] Dakle,

24 Chiodo, „Taking Proportionality Seriously", 21.

25 Vidi primjerice: Per Henrik Lindblom, „The Growing Role of the Courts and the New Functions of Judicial Process – Fact or Flummery?", *Scandinavian Studies in Law* 51 (2007): 291 i Per Henrik Lindblom, „Group Litigation in Scandinavia", *ERA Forum* 10, br. 1 (2009): 8.

26 Adrian Zuckerman, „Court Control and Party Compliance – the Quest for Effective Litigation Management", u: *The Reforms of Civil Procedure in Comparative Perspective*, ur. Nicolo Trocker i Vincenzo Varano (Torino: Giappichelli, 2005.), 146.

27 Istina, kako Nylund upozorava, rigidni sustav rokova za iznošenje novih činjenica i dokaza može stvoriti nepoželjan stupanj „front-loadinga", budući da stranke imaju tendenciju uključiti previše materijala, uključujući i nebitne podneske, kako bi izbjegle rizik od zabrane u kasnijoj fazi. Međutim, to je opet razmatranje koje je s pravom utemeljeno na učinku presuda u

ono što se iz perspektive određene stranke u pojedinačnom predmetu čini sankcijom može imati izrazito pozitivne učinke s aspekta promjene ponašanja. Isto vrijedi, primjerice, i za stajalište prema kojem bi sud svaku nepažnju odvjetnika u parnici trebao otkloniti pružanjem vrlo opsežnih podučavanjima o pravima ili pretjerano otvorenim pravosuđenjem. Iz perspektive pojedinačnog postupka takav je učinak – kada je riječ o cilju da se sudska zaštita zajamči onome koji je stvarni nositelj prava iz materijalnopravnog odnosa – svakako pozitivan. Međutim, s gledišta promjene ponašanja, poruka koja se vjerojatno prenosi široj publici (posebno odvjetnicima) sasvim je drukčija: naime, da nepoštivanje očekivanja marljive pripreme ne nosi nikakve značajne negativne posljedice jer će sud u konačnici morati nadoknaditi nedostatak pažnje odvjetnika. Ipak, poticanje svih u postupak uključenih pravnih stručnjaka (sudaca i odvjetnika) na marljivu pripremu od iznimne je važnosti – ne samo za učinkovitost postupka već i za materijalnu kvalitetu presude. To se može postići samo ako se pošalje jasna poruka da će izostanak brižljive pripreme za stranku imati nepovoljne posljedice.

Školski primjer može se pronaći izvan građanskog procesnog prava, i to iz zemljišnoknjižnog prava i načela povjerenja u zemljišne knjige. Izostanak upisa prava vlasništva u zemljišnu knjigu može, kao što je poznato, imati izuzetno ozbiljne posljedice.[28] Na prvi pogled moglo bi se reći – nerazmjerne. Ipak, zemljišne su knjige (ili su barem bile) percipirane kao civilizacijsko dostignuće jer pružaju jasnoću, zajamčenu pravnu sigurnost te lakši i sigurniji pravni promet u pogledu stvarnih prava. To je upravo učinak promjene ponašanja (engl. *behaviour modification*): osobe na koje se odnose pravne norme, ako vjerujemo u njihov razum i sposobnost te ako proceduralni zahtjevi nisu nerazmjerno opterećujući, prilagodit će svoje ponašanje tim normama. Prilagodili bi ga i u suprotnom smjeru kada bi iz presuda zaključile da „ne shvaćamo ozbiljno načela povjerenja u zemljišne knjige i da nema negativnih posljedica zbog neupisa". Budući se upisi tada ne bi redovito ažurirali, zemljišna bi knjiga postupno izgubila funkciju, zajedno sa svim koristima koju je društvu donijela kroz stoljeća svojeg postojanja.

U Sloveniji se, kroz brojna i uglavnom nepotrebna odstupanja od načela zemljišnoknjižnog prava, već znatno odmaknulo tim putem.[29] Slično tome, pravila

promjeni ponašanja. Anna Nylund, „Norwegian Civil Procedure – How to Make Fast Even Faster", u: *Ways of Implementation of the Right to Civil Proceedings within a Reasonable Time,* ur. Vytautas Nekrošius (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.), 265.

28 Načelo povjerenja u zemljišne knjige znači da treće osobe – obično „drugi" kupac ili ovrhovoditelj koji traži ovrhu na nekretnini – imaju pravo u dobroj vjeri oslanjati se na ispravnost zemljišnih knjiga. U skladu s time, osoba koja u dobroj vjeri stekne vlasništvo od upisanog vlasnika stječe valjani naslov, čak i ako ta osoba nije pravi vlasnik.

29 U Sloveniji se i doktrina i sudska praksa odavno pridržavaju standarda, sažetih u gornjoj fusnoti, kao kamen temeljca sustava zemljišnih knjiga. Međutim, novija sudska praksa uvodi zabrinjavajuću i interno nedosljednu razliku. Zahtjev da se stvarna prava na nekretninama upišu u zemljišne knjige kako bi se mogla opovrgnuti od strane trećih osoba i dalje se primjenjuje u kontekstu ugovornih prijenosa. Kada osoba koja je još uvijek upisana kao vlasnik proda nekretninu drugom kupcu koji djeluje u dobroj vjeri, potonji je zaštićen. Nasuprot tome, sudovi sada smatraju da se načelo povjerenja u zemljišne knjige ne primjenjuje u ovršnim postupcima koji uključuju sudsku prodaju nekretnine. Posljedica tog stajališta je drastična:

ZPP-a o prekluzijama za iznošenje novih činjenica i dokaza u praksi su u znatnoj mjeri ostala mrtvo slovo na papiru. To je još jedna štetna posljedica pretjerano pojednostavljenog razumijevanja načela proporcionalnosti, u kombinaciji s neprepoznavanjem važnosti presuda kao instrumenata za usmjeravanje (prema potrebi i mijenjanje) ponašanja. U svojoj presudnoj odluci kojom je ocjenjivao sustav prekluzija prema ZPP-u, koji nije pretjerano strog i rigidan, Ustavni sud ispravno je i sveobuhvatno objasnio važnost takvih pravila i potrebu sankcioniranja nepoštivanja procesnih odredbi iz perspektive usmjeravanja ponašanja. Naglasio je da ona služe kao jasan poticaj strankama da se aktivno i marljivo pripremaju za postupak te da odgovarajuća aktivnost i priprema svih sudionika u postupku ne samo da pridonose njegovu učinkovitijem vođenju već i ostvarivanju cilja donošenja materijalno pravilne presude kako bi se zajamčilo ostvarenje prava iz materijalnopravnog odnosa stranaka.[30] Međutim, simptomatično je da je u novijoj sudskoj praksi nižih sudova navedeno stajalište Ustavnog suda o učinku promjene ponašanja, koji zahtjev pravovremenog iznošenja novih argumenata ima na materijalnu kvalitetu sudske zaštite, gotovo potpuno izgubljeno. Ostalo je tek (pogrešno) shvaćanje da takvi zahtjevi služe samo ubrzavanju postupka, dok se njihov učinak s gledišta osiguranja materijalne kvalitete suđenja smatra isključivo negativnim. Stoga, prema stajalištu nižih instanci, „pravila o prekluziji novih činjenica i dokaza trebaju se primjenjivati u skladu sa svojom iznimnom naravi i dopustiva su samo ako su strogo nužna za osiguranje učinkovitosti sudske zaštite u razumnom roku i ako doprinose ubrzavanju postupka“.[31] Potpuno zanemarivanje javne funkcije presuda, odnosno njihove funkcije promjene ponašanja, odražava se u pretjerano pojednostavljenom i stoga intelektualno plitkom izjednačavanju procesnih sankcija s represijom i povredom ljudskih prava.

Činjenica da se učinak presuda na promjenu ponašanja u Sloveniji zanemaruje ne iznenađuje, s obzirom na to da je čak i jedna sutkinja Ustavnog suda, odgovarajući na argument autora ovoga rada protiv zanemarivanja tog učinka, izjavila kako sud mora u potpunosti ignorirati vanjske učinke svojih odluka. Takvo stajalište odražava

prethodni kupac (Ustavni sud Republike Slovenije, Up-9/16 od 15. studenoga 2018.) – ili, u slučaju bračne stečevine, supružnik (Ustavni sud Republike Slovenije, Up-128/03 od 27. siječnja 2005.) – može učinkovito blokirati sudsku prodaju, čak i protiv ovrhovoditelja koji djeluje u potpunoj dobroj vjeri i unatoč odsutnosti bilo kakve pravne ili praktične prepreke za upis navodnog prava. Nažalost, sudska praksa ne nudi nijedno koherentno ili načelno opravdanje za ovaj odmak. Taj odmak nije toliko zabrinjujući u pogledu (neupisanog) zajedničkog vlasništva bračne stečevine. Ali potpuno je nerazumno da se na isti način štiti kupca (i preferira ga pred ovrhovoditeljem), koji je dobio intabularnu ispravu, ali je propustio upis u zemljišnoj knjizi. Posebno je teško uskladiti ga s temeljnim ciljevima sustava zemljišnih knjiga, a to su pravna sigurnost, transparentnost i oslanjanje na objavljena prava. Što je još zabrinjavajuće, takav pristup bez opravdanja učinkovito nagrađuje nerješavanje upisa i u praksi može poticati strateško nerješavanje upisa, što potencijalno omogućuje prikrivanje transakcija od vjerovnika, poreznih tijela ili mehanizama nadzora nad korupcijom. Rezultat je doktrinarno nestabilna iznimka koja je neugodno, ako ne i nepomirljivo, u neskladu s logikom samog načela povjerenja u zemljišne knjige.

30 Ustavni sud Republike Slovenije, Up-2443/08 od 7. listopada 2009.

31 Viši sud u Mariboru, I Cpg 145/20 od 9. rujna 2020.

konceptualnu pogrešku jer se miješa dva temeljno različita pitanja. Sud doista mora zanemariti sporedne posljedice svoje presude izvan područja pravnog uređenja (primjerice, može li ona izazvati političku krizu, opteretiti državni proračun, potaknuti prosvjede ili izložiti suce negativnoj medijskoj kampanji i političkom pritisku). To je, međutim, posve drukčije od procjene učinaka presude na promjenu ponašanja unutar uređivanog područja, odnosno njezina utjecaja na način na koji adresati norme strukturiraju svoje ponašanje.

Učinak na promjenu ponašanja mora uzeti u obzir već zakonodavac pri uspostavljanju odgovarajuće ravnoteže u uređenju sustava građanskog procesnog prava. U tom pogledu relevantno pitanje nije samo koje negativne posljedice može imati procesna sankcija za nepoštivanje nakon što je procesno pravilo prekršeno. Jednako je važno razmotriti i koje će se pozitivne posljedice – za stranke i za pravni sustav u cjelini – ostvariti ako se pravilo poštuje i pravilno primjenjuje. Stoga je pogrešno, premda je to nažalost trajna značajka tridesetogodišnje rasprave o građanskom postupku u Sloveniji, polaziti isključivo od pretpostavke o „kulturi nepoštivanja propisa“, prema kojoj će stranke neizbježno kršiti procesne zahtjeve. Stoga se fokus isključivo stavlja na negativne posljedice sankcija, kao u ranije spomenutoj kritici prema kojoj pojedini autori tvrde kako bi stranka trebala izgubiti spor jednostavno zato što nije bila dovoljno marljiva i nije pravovremeno iznijela činjenice i dokaze. Međutim, tako pojednostavljeni argumenti nikada ne uključuju pitanje kakve će biti posljedice ako se pravilo poštuje, tj. ako prevlada „kultura usklađenosti“. Drugim riječima, koja će biti korist – upravo iz perspektive materijalne pripreme i točnosti ishoda – ako svi sudionici u postupku predaju procesne materijale savjesno i pravovremeno.

Nehotice, takav način razmišljanja počiva na pretpostavci da stranke (točnije njihovi odvjetnici) neće ispunjavati procesne zahtjeve, ili zbog nedostatka kompetencije ili zbog nedostatka volje, pa će stoga biti pokrenute sankcije. Takav pristup u suštini odražava duboko ukorijenjeno nepovjerenje u kompetenciju te dobru vjeru i stranaka i odvjetnika. Ispravno ishodište ne bi trebalo biti u tome da će stranke izgubiti spor zato što neće poštovati procesna pravila i djelovati bez dovoljne pažnje. Naprotiv, ispravna je pretpostavka da će stranka s utemeljenim tužbenim zahtjevom imati znatno veću vjerojatnost uspjeha ako se ona, zajedno sa svojim odvjetnikom, dobro pripremi i iznese svoj slučaj s dužnom pažnjom.

Vrijedi podsjetiti da takve pretpostavke nisu bile raširene u ranijem razdoblju, barem ne u istoj mjeri. Slovenski ZPP iz 1998. godine uveo je obvezu podnošenja odgovora na tužbu pod prijetnjom donošenja presude zbog ogluhe, što u jugoslavenskom ZPP-u iz 1976. godine nije bilo predviđeno kao obveza. Ipak, uvođenje tog procesnog zahtjeva nije bilo popraćeno kritikama u smislu da će doći do masovnog porasta presuda zbog ogluhe bez ispitivanja istinitosti činjenica. Naprotiv, polazilo se od opravdane pretpostavke da će stranke postupati u skladu s novom obvezom podnošenja pismenog odgovora na tužbu. Kada je riječ o materijalnoj kvaliteti ishoda postupka, teško bi se moglo osporiti da je korisno da sud i tužitelj budu upoznati barem s osnovnim elementima obrane tuženika prije glavne rasprave.

4. PROPORCIONALNOST I POŠTOVANJE AUTONOMIJE I ODGOVORNOSTI POJEDINCA

U građanskom postupku mora se postići pravična ravnoteža između tereta koje snose stranke s jedne strane i sud s druge strane. S aspekta učinkovitosti to je samo po sebi očito: procesni okvir koji dopušta da sud ili stranke (i njihovi odvjetnici) ostanu pasivni, dok se sav teret prebacuje na drugu stranu, ne može biti optimalan. Umjesto toga, potrebno je osigurati odgovarajuću suradnju između suca, stranaka i njihovih odvjetnika, uz aktivno i marljivo sudjelovanje svih sudionika u postupku. Međutim, to nije samo pitanje učinkovitosti. Načelo proporcionalnosti u uređenju građanskog postupka, kako na zakonskoj razini tako i kroz tumačenje i primjenu zakona u pojedinim slučajevima, mora također postići odgovarajuću ravnotežu između zaštitne uloge suda i poštovanja ljudske slobode.[32] Poštovanje ljudske slobode, međutim, neraskidivo je povezano s poštovanjem sposobnosti osobe, a time i s njegovom odgovornošću za vlastite odluke i postupke. Stoga nije samo želja za brzinom i razmjernom uporabom resursa ono što ograničava težnju za ostvarenjem materijalne pravde. Ona je također ograničena zahtjevom poštovanja ljudske autonomije te, posljedično, osobne odgovornosti.[33]

Nažalost, taj se aspekt također potpuno zanemaruje u Sloveniji. To je rezultat pogrešnog, ali vrlo raširenog među slovenskim „pravnim influencerima", shvaćanja prema kojem zaštita ljudskih prava nužno ide ruku pod ruku s paternalističkim shvaćanjem građanskog procesnog prava. U praksi se to očituje u nevoljkosti da se stranke smatraju odgovornima za vlastite pogrešne odluke, radnje i propuste u upravljanju svojim građanskim i procesnim odnosima. Međutim, koncept građanskog postupka koji strankama uskraćuje odgovornost za vlastito procesno postupanje ne može se ispravno opisati kao liberalan. Dapače, on je paternalistički i u suštini autoritaran, odražavajući konceptualne kontinuitete s prijašnjom komunističkom pravnom tradicijom. Poštovanje prema pojedincu nužno podrazumijeva priznavanje i autonomije i odgovornosti za vlastite odluke, čak i kada su one pogrešne ili štetne.

Samo kao ilustracija može poslužiti predmet *Vaskrsić*, koji se odnosio na sudsku prodaju dužnikove kuće radi naplate sudske presude niske vrijednosti.[34] U Sloveniji je taj slučaj često predstavljan kao slučaj u kojem je netko „izgubio kuću zbog nekoliko stotina eura duga u prisilnoj naplati". Međutim, u tom je procesu „izgubljena" još jedna činjenica – naime, da se to moglo dogoditi jer je dužnik odlučio potpuno nerazumno i suprotno temeljima sustava građanskog postupka ignorirati sudske isprave koje mu je sud dostavio. Time je propustio priliku jednostavno riješiti taj rizik podnošenjem prijedloga za odlaganje ovrhe (koji se u praksi slovenskih sudova uvijek prihvaća ako se radi o ovrsi na domu), prijedloga

32 U tom pogledu valja napomenuti da priroda različitih područja prava također utječe na to koji se aspekt više naglašava. Građanski postupak (gdje se, s obzirom na odgovornost i spremnost stranaka da djeluju i postupaju s dužnom pažnjom, osim možda u sporovima malog iznosa, zapravo radi o pravnim stručnjacima – odvjetnicima, koji praktički uvijek sudjeluju u postupku) nije isti u tom pogledu kao, primjerice, materijalno pravo zaštite potrošača.

33 Nylund, „The Structure of Civil Proceedings", 24.

34 ESLJP, Vaskrsić protiv Slovenije, zahtjev br. 31371/12, presuda od 25. travnja 2017.

za ovrhu nad drugom imovinom (primjerice, da bi svaki mjesec u sljedećoj godini platio 1/12 ukupnog duga iz plaće) ili, najjednostavnije i najrazumnije, podmirenjem razmjerno neznatnog duga. Reagiranje na dostavljene sudske isprave preduvjet je svakog građanskog postupka, u skladu sa starom rimskom pravnom maksimom *si in ius vocat, ito*. Ako bi se prihvatila logika prema kojoj neotvaranje sudskih dostava i propuštanje (jednostavne) prilike za obranu ne bi trebalo ići na štetu primatelja, tada bi se moralo preispitati i opravdanost instituta presude zbog ogluhe. Naime, taj se instrument temelji na premisi da se nepodnošenje obrane smatra priznavanjem činjenica od strane tuženika, iako bi tuženik mogao pobijediti u samoj biti spora u slučaju aktivne obrane (jer tužitelj iznesenih činjenica ne bi uspio dokazati ili bi tuženik uspio dokazati činjenice, na kojima zasniva svoje prigovore). Prema toj logici, moglo bi se zaključiti da bi najpravedniji i najproporcionalniji oblik parničnog postupka bio sovjetski model, u kojem institut presude zbog ogluhe i sličnih instituta koji odražavaju poštovanje autonomije stranaka nisu bili dopušteni.

Sličnu pojednostavljenu logiku u predmetu *Vaskrsić*, doduše, primijenio je i ESLJP, koji je utvrdio kršenje prava na privatno vlasništvo, a pri tome potpuno isključio ponašanje stranke iz procjene proporcionalnosti.[35] Međutim, u tom pogledu ne može se oslanjati na ESLJP. Predmet *Vaskrsić* nije bio prvi takve vrste pred ESLJP-om. Prije toga ESLJP je već odlučivao o domaćoj provedbi radi naplate manjih potraživanja u predmetima *Zehentner protiv Austrije*[36] i *Rousk protiv Švedske*[37]. U oba je predmeta ESLJP općenito prihvatio da je domaća provedba radi naplate malog potraživanja dopuštena ako je stranka imala mogućnost podnijeti učinkovite pravne lijekove kako bi to spriječila. Međutim, procjena ESLJP-a pokazala je da u ta dva slučaja – svaki iz različitih razloga – pogođena strana nije imala na raspolaganju učinkovita pravna sredstva. U jednom od tih slučajeva stranka je bila poslovno nesposobna (patila je od teške demencije), pa tako objektivno nije ni bila u stanju da podnese pravna sredstva, dok je u drugom podnositeljica tužbe podnijela pravna sredstva, ali su ona bila neučinkovita jer su neka bila odbačena, a sud uopće nije odlučio o drugima prije prodaje stana (nisu bila suspenzivna). Da je ESLJP zaista slijedio vlastitu sudsku praksu, morao bi utvrditi da u predmetu *Vaskrsić* nije bilo povrede. Za razliku od predmeta *Zehentner*, ovdje nije bilo prepreka u pogledu stvarne sposobnosti podnositelja zahtjeva da uloži pravna sredstva, a za razliku od predmeta *Rousk*, nije bilo riječi o tome da je podnositelj zahtjeva uložio neefikasna pravna sredstva.[38]

35 ESLJP, Vaskrsić protiv Slovenije, zahtjev br. 31371/12, presuda od 25. travnja 2017.

36 ESLJP, Zehentner protiv Austrije, zahtjev br. 20082/02, presuda od 16. srpnja 2009.

37 ESLJP, Rousk protiv Švedske, zahtjev br. 27183/04, presuda od 25. srpnja 2013.

38 Doista, ESLJP je mogao povući usporedbu s predmetima *Zehentner* i *Rousk*, navodeći da nije morao razmatrati pitanje nerazmjernosti između duga i gubitka doma u tim slučajevima, budući da je već utvrdio da podnositeljima, iako iz drugih razloga, nisu stajali na raspolaganju učinkoviti pravni lijekovi za sprječavanje prodaje. Stoga bi se moglo reći da je u tim slučajevima ESLJP samo potvrdio, usputno napomenuvši, da bi dostupnost djelotvornih pravnih sredstava bila dovoljna. Međutim, u predmetu *Vaskrsić* ESLJP se nije smio ograničiti na pitijsku izjavu da je sve već rečeno u predmetima *Zehentner* i *Rousk* te da nema razloga odstupiti od te sudske prakse. Takav pristup zanemaruje ključni čimbenik razlikovanja i stoga nije samo pretjerano

Pritom nije presudno ocjenjivati proizlazi li odluka u predmetu *Vaskrsić* iz nedosljedne primjene tehnike razlikovanja predmeta (u predmetu *Vaskrsić* ESLJP samo je naveo da je sve već rečeno u prethodnim predmetima *Zehentner* i *Rousk* te da nema razloga odstupiti od toga, no u stvarnosti učinio je upravo to). Prije svega, za potrebe ove analize nije odlučno kakva bi odluka u slučajevima poput predmeta *Vaskrsić* trebala biti u konačnici ako bi sud ili sudovi odvagnuli sve relevantne čimbenike – dakle, ne samo pitanje proporcionalnosti između vrijednosti duga i gubitka nastalog u postupku prisilne naplate nego i aspekt posve neodgovornog (i potpuno atipičnog[39]) ponašanja oštećene osobe, koja je pritom u potpunosti poslovno sposobna. Posve je moguće da bi se moglo doći do istog zaključka. Međutim, to je zasigurno grubo pojednostavljenje i ozbiljan sustavni nedostatak ako se aspekt poštovanja ljudskih sposobnosti i, prije svega, osobne odgovornosti za vlastito postupanje u potpunosti izostavlja iz vaganja čimbenika pri primjeni načela proporcionalnosti.[40] Jednako je ozbiljan nedostatak da se ne vidi nikakva razlika između osobe koja se svjesno odluči ne koristiti svoja prava u sudskom postupku, iako za to ne bi bilo nikakve prepreke (*Vaskrsić*), osobe koja svoja prava nije sposobna koristiti (*Zehentner*) te osobe koja svoja prava želi koristiti, ali joj država to (faktički) onemogućava (*Rousk*, a u biti i hrvatski predmet *Mindek*[41]).

Još jedna posljedica pretjerano pojednostavljenog ocjenjivanja (ne) proporcionalnosti u građanskom postupku u Sloveniji jest činjenica da se ono temelji isključivo na ishodu pojedinačnog slučaja. U stvarnosti, međutim, svako ispravno ocjenjivanje proporcionalnosti mora uzeti u obzir i proces koji je doveo do tog ishoda, uključujući procesne odluke koje je stranka donosila tijekom postupka. Ne smije se zanemariti da se stranka doista može naći u vrlo nepovoljnom položaju, ali često upravo zato što je vlastitim procesnim odlukama „skrenula s pravog puta“ ili čak dospjela u procesni ćorsokak, najčešće zato što nije iskoristila mogućnosti koje

kategoričan u tonu, već je i u suštini pogrešan.

39 S time u vezi potrebno je upozoriti na, prema mišljenju autora ovoga rada nedopustivu, pogrešku ESLJP-a u predmetu *Vaskrsić*. ESLJP naime dolazi do zaključka, da ovrha na domu zbog naplaćivanja minornih tražbina u Sloveniji nije samo problem u predmetu *Vaskrsić*, nego je sustavni problem. Upućuje na to, da je u Sloveniji po podacima Vrhovnog suda u posljednjim godinama bilo provedeno 32 ovrhe na nekretninama za naplatu niskih tražbina. Naravno, nisu sve nekretnine „dom“, po dostupnim podacima u čak 31 od 32 ovrhe nije se radilo o „domu“ u smislu čl. 8. Konvencije, već o garažama, poljoprivrednim zemljištima, livadama, šumama, a u nekim slučajevima i o ovrsi na suvlasničkom udjelu na takvim nekretninama. ESLJP ne bi trebao izgubiti iz vida da je dom osobe vrijedan posebne zaštite, a ne „dom“ automobila.

40 Za drukčiju, pozitivnu procjenu odluke ESLJP-a u predmetu *Vaskrsić*, vidi Alan Uzelac, „Hrvatsko građansko pravosuđe između Strasbourga i Zagreba ili o europeizaciji ovršnog prava na primjenu ovrhe na nekretnini“, u: *Europska budućnost hrvatskog građanskog pravosuđa*, ur. Jakša Barbić (Zagreb: HAZU, 2019.), 56.

41 ESLJP, Mindek protiv Hrvatske, zahtjev br. 6169/13, presuda od 30. kolovoza 2016. Iako se posljednja spomenuta presuda često spominje paralelno s predmetom *Vaskrsić*, bitne činjenice su – u pogledu toga što se može pripisati samoj stranci – potpuno različite. U predmetu *Mindek*, naime, dužnik je platio dug i izrazio spremnost da plati i troškove postupka te zatražio od suda da mu navede iznos dugovanih troškova postupka. Međutim, sud umjesto da to učini – dok je dužnik na tu odluku čekao – pristupio je prodaji dužnikovog doma.

joj pravni sustav pruža upravo za takve situacije.

Građanski pravosudni sustav složen je i cjelovit sustav sastavljen od usko međusobno povezanih i logički artikuliranih pravnih institucija. Njihov je razvoj često rezultat stoljetnog iskustva i postupnog usavršavanja. Procjenjivanje pojedine procesne institucije isključivo kroz prizmu njezinih posljedica u konkretnom slučaju – bez spremnosti, znanja ili sklonosti da se razmotri njezino mjesto unutar šireg sustavnog okvira – može dovesti do narušavanja unutarnje koherentnosti pravnog sustava kao logički strukturirane i međusobno povezane cjeline.

5. ZAKLJUČAK

Promatranje načela proporcionalnosti u građanskom postupku isključivo kroz prizmu sukoba jednako snažnih prava stranaka, na način ustavnopravnog testa stroge proporcionalnosti (ili tzv. praktične konkordancije), što je prevladavajući pristup u Sloveniji, predstavlja preusko shvaćanje tog načela. Takav pristup dovodi do pogrešnog pojednostavljenja prema kojem se ocjena proporcionalnosti svodi na odnos između dviju stranaka, pri čemu se isključuje razmatranje interesa koji nadilaze njihov individualni odnos te sežu izvan učinaka odluke u konkretnom slučaju.

Takvo ograničeno shvaćanje zanemaruje činjenicu da uređenje i vođenje građanskog postupka moraju služiti i interesima pravnog poretka te učinkovitog funkcioniranja pravosuđa, kao i interesima svih ostalih sudionika s neriješenim predmetima pred sudovima. Također se zanemaruje da granicu između individualnih interesa stranaka i tako shvaćenog šireg javnog interesa često nije moguće jasno povući. Tako, primjerice, pravo na suđenje u razumnom roku predstavlja individualno pravo stranke, ali istodobno i nužan element učinkovitog funkcioniranja pravosuđa te interes svih onih koji čekaju odlučivanje u svojim predmetima. Isto vrijedi i za nastojanje da se ograniče troškovi postupka i time osigura učinkovit pristup sudu. Ograničenje troškova postupka, s jedne strane, sastavni je dio prava na učinkovit pristup sudu, dok, s druge strane, odgovara i javnom interesu.

Međutim, za takvu analizu nije dovoljno utvrditi samo sukob prava dviju suprotstavljenih stranaka, jer je u građanskom postupku često potrebno uspostaviti ravnotežu – odnosno proporcionalnost – i unutar pravne sfere iste stranke. Tako, primjerice, pravo stranke na saslušanje mora biti uravnoteženo s njezinim pravom na suđenje u razumnom roku i na postupak bez nepotrebnih troškova, što su sastavni elementi prava na učinkovitu sudsku zaštitu.

Stoga se načelo proporcionalnosti u suvremenom građanskom procesnom pravu mora, kako pokazuju i kretanja u usporedivim stranim pravnim sustavima, shvatiti šire, a ne samo kao sredstvo za rješavanje sukoba prava između dviju stranaka u određenom postupku. Također se odnosi na: 1.) postizanje ravnoteže između objektivnog značaja predmeta i resursa – ljudskih i financijskih – koje država može dodijeliti za odlučivanje o predmetu, imajući na umu da ti resursi nisu neograničeni, 2.) postizanje pravilne ravnoteže između tereta za stranke i suda, kako bi se osigurala najbolja moguća učinkovita sudska zaštita u pogledu kvalitete i pravovremenosti te 3.) postizanje pravilne ravnoteže između učinka presude na stranku u postupku i

preventivnog učinka presude na sve adresate pravnih normi u budućnosti. Međutim, načelo proporcionalnosti mora u svakom slučaju također težiti i 4.) odgovarajućoj ravnoteži između zaštitne uloge suda i poštovanja ljudske slobode, što uključuje priznavanje sposobnosti osobe i njezine vlastite odgovornosti za vlastite odluke.

Načelo proporcionalnosti, ako se ispravno shvati kao potraga za odgovarajućom ravnotežom među brojnim, isprepletenim i često sukobljenim elementima, mora se uzdići na razinu jednog od temeljnih načela građanskog procesnog prava. Ono mora služiti kao vodilja i zakonodavcu i sudu koji odlučuje u pojedinačnim slučajevima. Međutim, ako se razumije na način koji je, nažalost, u posljednje vrijeme prevladao u Sloveniji – kroz pojednostavljeno izjednačavanje „sankcija = represija = nerazmjernost = povreda ljudskih prava", uz zanemarivanje značaja sudskih odluka u promjeni ponašanja, kao i procjenu kojih posljedica (za stranke i za pravni poredak) podrazumijeva poštivanje (a ne samo kršenje) normi, te uz zanemarivanje vlastite sposobnosti i odgovornosti osoba – tada bi vrijednost načela proporcionalnosti bila vrlo upitna.

Prije svega, načelo proporcionalnosti mora se primjenjivati i na samo sebe, odnosno u odgovarajućoj mjeri – proporcionalno. To ne znači, kako se ponekad implicira, od onih koji ga često prizivaju, da zakonsko uređenje ili uloga suca u primjeni zakona – podvrgavanje činjeničnih situacija pravnim normama – više nisu potrebne. Također ne implicira da se proporcionalnost može jednostavno tražiti u svakom konkretnom slučaju neovisno o zakonu. Još manje sugerira da je poznavanje prava, osobito zakonskih propisa, suvišno ili da bi takvo znanje čak ometalo težnju za osjećajem proporcionalnosti i pravednosti. Takvo je shvaćanje pogrešno jer bez temeljitog razumijevanja strukture, sustava i značenja pravnih normi te njihovih međusobnih povezanosti svaki „test" proporcionalnosti neminovno će dati pogrešne rezultate. Pravo također zahtijeva sposobnost apstraktnog i logičkog mišljenja; ono se ne može svesti samo na nedefinirani, subjektivni i neprovjerljiv osjećaj proporcionalnosti odnosno pravednosti. Može biti primamljivo zamišljati moć donošenja odluka kao proces koji počiva isključivo na osjećaju za pravdu, svodeći pravo na fleksibilan instrument za postizanje onoga što se u svakom pojedinačnom slučaju čini proporcionalnim. Takav je pristup privlačan upravo zato što je njegovu ispravnost teško provjeriti, a često proizlaze iz autoriteta moći onoga tko (kao sudac) ima posljednju riječ ili (kao „pravni influencer") najglasniji glas. Međutim, takav pristup nosi rizik pretvaranja nositelja pravne odluke u svojevrsnog pravnog šamana ili vrača. U tom bi slučaju odluke bile donesene bez prethodnih obvezujućih pravila, prema nepoznatim kriterijima i na temelju neprovjerljivog osjećaja za pravednost (ili, u slučaju šamana, na temelju jednako neprovjerljivoj moći duhovnog otkrivenja). Takva proizvoljnost može biti bezopasna u kontekstu šamana ili vrača jer njihove odluke nemaju presedansko djelovanje, ne stvaraju se obvezujuća pravila i, budući da nitko ne zna zašto su donesene upravo takve kakve jesu, ne teže promjeni ponašanja niti zahtijevaju poštovanje individualne autonomije i odgovornosti. Međutim, sudac nije šaman ni vrač. Upravo iz razloga koji su analizirani u ovome radu, on to ne bi trebao ni postati.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Arenhart, Sergion Cruz i Gustavo Osna. „Complexity, Proportionality and the Pan-Procedural Approach: Some Bases of Contemporary Civil Litigation". *International Journal of Procedural Law* 4, br. 2 (2014): 178-201.
2. Caponi, Remo. „Il Principio di Proporzionalitt nella Giustizia Civile: Prime Note Sistematiche". *Rivista Trimestrale di Diritto e Procedura Civile* 65, br. 2 (2011): 389-403.
3. Chiodo, Suzanne. „Taking Proportionality Seriously: A Countercultural Approach". *Western Journal of Legal Studies* 16, br. 1 (2025): 19-38.
4. Jelačin, Marta. „Novela ZPP-D, njene skrite pasti in pravne praznine". *Pravna praksa* 27, br. 25 (2008): 10.
5. Kamhi, Samuel. *Građanski sudski postupak*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1957.
6. Lindblom, Per Henrik. „Group Litigation in Scandinavia". *ERA Forum* 10, br. 1 (2009).
7. Lindblom, Per Henrik. „The Growing Role of the Courts and the New Functions of Judicial Process – Fact or Flummery?". *Scandinavian Studies in Law* 51 (2007): 282-308.
8. Nylund, Anna. „Norwegian Civil Procedure – How to Make Fast Even Faster". U: *Ways of Implementation of the Right to Civil Proceedings within a Reasonable Time*, ur. Vytautas Nekrošius, 261-274. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
9. Nylund, Anna. „The Structure of Civil Proceedings – Convergence Through the Main Hearing Model?" *Civil Procedure Review* 9, br. 2 (2018): 13-39.
10. Sorabji, John. *English Civil Justice after the Woolf and Jackson Reforms: A Critical Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
11. Sorabji, John. „Procedural Proportionality and Flexibility in England and Brazil". U: *Cooperação Internacional*, ur. Hermes Zaneti i Marco Antonio Rodrigues, 565-590. Salvador: Editora ius podium, 2019.
12. Uzelac, Alan. „Evidence and the Principle of Proportionality. How to Get Rid of Expensive and Time-Consuming Evidence". U: *Evidence in Contemporary Civil Procedure,* ur. Remco van Rhee i Alan Uzelac, 17-31. Antwerpen: Intersentia, 2015.
13. Uzelac, Alan. „Hrvatsko građansko pravosuđe između Strasbourga i Zagreba ili o europeizaciji ovršnog prava na primjenu ovrhe na nekretnini". U: *Europska budućnost hrvatskog građanskog pravosuđa*, ur. Jakša Barbić, 39-65. Zagreb: HAZU, Zagreb, 2019.
14. Varanelli, Luigi. „Sodišče in ocenjevanje dokazov v pravdnem postopku". *Pravna praksa* 31, br. 2 (2012): 6-7.
15. Wedam Lukić, Dragica. „Načelo sorazmernosti kot kriterij ustavnosodne presoje". *Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani* 68 (2008): 261-284.
16. Wedam Lukić, Dragica. „Profesor Stojan Cigoj in civilno procesno pravo". U: *Stojan Cigoj 1920−1989. Zbornik razprav s simpozija SAZU ob 20-letnici smrti*, ur. Marijan Pavčnik, 55-64. Ljubljana: SAZU, 2009.
17. Zobec, Jan. „Praktična konkordanca v ustavnosodni presoji". *Dignitas*, br. 49-50 (2011): 32-54.
18. Zuckerman, Adrian. „Court Control and Party Compliance – the Quest for Effective Litigation Management". U: *The Reforms of Civil Procedure in Comparative Perspective,* ur. Nicolo Trocker i Vincenzo Varano, 143-162. Torino: Giappichelli, 2005.
19. Zuckerman, Adrian. „The Challenge of Civil Justice Reform: Effective Court Management of Litigation". *City University of Hong Kong Law Review* 1, br. 1 (2009): 49-71.

Pravni propisi:

1. Zakon o građanskom postupku, Službeni list Republike Slovenije, br. 27/98.
2. ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, 2021. Pristup 20. travnja 2026. https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/eli-unidroit-rules/200925-eli-unidroit-rules-e.pdf

Sudska praksa:

1. ESLJP, Mindek protiv Hrvatske, zahtjev br. 6169/13, presuda od 30. kolovoza 2016.
2. ESLJP, Rousk protiv Švedske, zahtjev br. 27183/04, presuda od 25. srpnja 2013.
3. ESLJP, Vaskrsić protiv Slovenije, zahtjev br. 31371/12, presuda od 25. travnja 2017.
4. ESLJP, Zehentner protiv Austrije, zahtjev br. 20082/02, presuda od 16. srpnja 2009.
5. Ustavni sud Republike Slovenije, U-I-164/09 od 4. veljače 2010.
6. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-9/16 od 15. studenoga 2018.
7. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-94/23 od 22. siječnja 2025.
8. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-94/23-8 od 3. lipnja 2024.
9. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-128/03 od 27. siječnja 2005.
10. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-472/02 od 7. listopada 2004.
11. Ustavni sud Republike Slovenije, Up-2443/08 od 7. listopada 2009.
12. Viši sud u Mariboru, I Cpg 145/20 od 9. rujna 2020.

Aleš Galič*

Summary

PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF CIVIL PROCEDURE

The principle of proportionality is becoming an increasingly important principle of civil procedure. In Slovenia, however, it is often understood too narrowly, solely in terms of resolving conflicts between competing human rights of the two parties to particular proceedings. In modern legal systems of civil procedure, the principle of proportionality is understood more broadly. Above all, it is emphasised that judicial proceedings must be proportionate to the significance, value, and complexity of the case. This requirement is not confined to balancing the rights of the parties to the proceedings but also reflects the broader societal interest in the effective functioning of the judiciary and the legal system as a whole. However, this broader interest, as an element of proportionality, should not be reduced to concerns about the equitable allocation of judicial resources among cases. An important dimension of proportionality, grounded in this societal perspective, is the impact of judgments on the future conduct of those subject to legal norms, that is, their behavioural-modification effect. The principle of proportionality thus entails striking an appropriate balance between competing objectives, including the substantive correctness of the judgment, the timeliness of proceedings, and the efficient use of judicial resources. Properly understood in civil procedural law, it requires a balanced accommodation of the parties' procedural rights, procedural efficiency, the prudent allocation of judicial resources, and the broader societal impact of judicial decisions in terms of their behavioural-modification effect. In weighing these competing values, due regard must also be given to individual freedom and the corresponding responsibility for one's procedural choices. Understood in this way, proportionality should be recognised as a fundamental guiding principle both for the legislature in shaping civil procedural law and for the courts in adjudicating civil disputes.

***Keywords**: principle of proportionality; civil procedure; conflict of rights; effective access to court; behaviour modification.*

* Aleš Galič, Ph.D., Full Professor, University of Ljubljana, Faculty of Law, Slovenia; Ales.galic@pf.uni-lj.si. ORCID: https://orcid.org/0009-0000-2762-0048.

©2026 The Author(s) and the Publisher. This is an open access article distributed under the terms of the CC BY-NC-ND 4.0 licence.